

УДК 94(477.54)«1921/1929»:334.772

Підприємницькі ризики у сфері торгівлі в Харкові в роки непу

Ірина Скубій

У статті розглядаються підприємницькі ризики у сфері торгівлі в Харкові в роки непу. Зроблено спробу серед усіх поширених ризиків дослідити переоподаткування, практику стягнення адміністративних штрафів та інші прояви політики місцевих органів влади. Встановлено, що існуючі економічні умови негативним чином впливали на розвиток ринку та торговельного підприємництва.

Ключові слова: торгівля, підприємництво, ризик, непу, Харків.

Визначення «підприємництво» передбачає здійснення діяльності на свій ризик, тому теоретично підприємництво можна пов'язувати з невизначеністю і нестійкістю, існуванням можливостей неотримання прибутку [3, с. 16]. З цього випливає, що сутність підприємницької діяльності завжди передбачає наявність ризиків. Українські дослідники вважають, що в сучасних суспільно-економічних умовах основні фактори, які викликають їхню появу такі: економічна криза; криміналізація підприємництва; інфляційні процеси; недобросовісна конкуренція; постійні зміни податкового законодавства; корумпованість апарату чиновників тощо [3, с. 16]. Нестабільність ринкового середовища в роки непу була пов'язана з радикальною зміною економічного курсу країни, негативним ставленням радянської влади до підприємництва, що зумовлювало існування ризиків для ведення підприємницької діяльності. Мова йде про комерційний ризик, який є ринковим явищем і обумовлений можливістю існування або появи несприятливих майнових наслідків діяльності підприємця [3, с. 16], у конкретному випадку торговця. Тому очевидно, що спираючись на існуючі теоретичні засади, можна дослідити підприємницькі ризики у сфері торгівлі в Харкові в роки непу. Крім того, актуалізуючи вибір теми даного дослідження, слід звернутися до авторитету зарубіжних дослідників, які вже мають багаторічний цінний досвід дослідженні бізнес-історії [17–22]. Очевидно, що також слід врахо-

© Скубій І., 2014

увати існуючу тенденцію у розвитку економічної історії, яка все більше схиляється до вивчення історії бізнесу, підприємництва як в цілому, так і безпосередньо займається дослідженням особливостей розвитку відомих світових корпорацій, ділового співробітництва між країнами тощо [15].

Вивченням питань розвитку торговельного підприємництва в роки непу займалися як українські, так і закордонні [4; 11; 17] науковці. Серед вітчизняних дослідників такої тематики Ю. П. Волосник [1; 2], І. В. Щербина [16], О. О. Сушко [13], М. Ю. Онацький [10]. Історик Ю. П. Волосник у своїх працях дійшов до висновку, що процес ліквідації приватного підприємництва в торгівлі України наприкінці 1920-х років був пов'язаний з заходами обмежувального та заборонного характеру, які застосовувала держава [1; 2]. Очевидно, що такі її дії стримували і підприємницьку активність непманів. Закордонні науковці І. Б. Орлов [11], О. В. Демчик [4], Алан Болл (Ball M. Allan) [17] також приділяють велику увагу дослідженню підприємництва в роки непу. У контексті ж вивчення історії торгівлі Харкова в роки непу особливий інтерес може становити виявлення підприємницьких ризиків, з якими змушені були мати справу торговці столичного міста.

Залучення напрацювань з галузі бізнес-історії та управління (management studies) дозволяє розкрити такі питання, як вплив зовнішнього середовища на підприємницьку діяльність у торговельній сфері. Застосування та введення в контекст даної проблематики поняття «ризик» дає можливість розглядати її крізь призму економічної теорії, що формує прикладний характер такого дослідження. Тобто запропонований підхід передбачає деталізоване вивчення того зовнішнього середовища, в якому перебував торговець в 1920-ті роки. На необхідності розширення зв'язків між дослідниками бізнес-історії та теоретиками менеджменту наполягають і сучасні американські науковці, стверджуючи, що використання здобутків економічних досліджень допомагає краще досліджувати бізнес-історію та дозволяє залучати великий арсенал їхніх інструментів [23, р. 778]. У своїх роботах вони спираються на досвід науковця та теоретика бізнес-історії Альфреда Чандлера (Alfred D. Chandler) [18–20], котрий був одним із перших, хто звернув увагу на необхідність об'єднання зусиль представників обох напрямів. Закордонні науковці стверджують, що надання більшої уваги економічній теорії може вирішити два завдання у вивченні бізнес-історії: 1) допомогти попередити перехід від

розчленування до антикваризації досліджень, сфокусувавши їх на вивченні приватного підприємництва, фірм та індустрії; 2) відсортувати випадкові елементи в їхніх роботах [22, р. 55]. Тому, користуючись цим підходом, спробуємо визначити якими були умови зовнішнього середовища для розвитку торговельних підприємств в Харкові в роки непу. Сучасні українські дослідники стратегічного менеджменту [12] акцентують свою увагу на умовах нестабільного ринкового середовища, в яких змушені функціонувати підприємства. Не можна не погодитися з думкою українського економіста М. І. Белявцева, що «зовнішнє середовище є, з одного боку, джерелом, яке живить фірму ресурсами, необхідними для підтримки її внутрішнього потенціалу на належному рівні, а з другого — джерелом, яке поглинає результати діяльності фірми, забезпечуючи тим самим можливість її виживання... Загрози з боку навколишнього бізнес-середовища — це негативний вплив якихось тенденцій або несприятливий розвиток подій, які у разі відсутності захисних маркетингових заходів призводять до зменшення обсягів продажу і зниження прибутків фірми» [9, с. 140].

Джерельна база дослідження включає опубліковані та неопубліковані матеріали. У роботі були використані неопубліковані документи з фондів Державного архіву Харківської області (Харківського губернського виконавчого комітету (ф. р. 203), Харківської міської ради (ф. р. 408), фінансового відділу губернського виконавчого комітету (ф. р. 823)), а також Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Народного комісаріату внутрішньої торгівлі УРСР (ф. 423)). З-поміж залучених є документи центральних та місцевих органів влади з питань регулювання торгівлі, а також матеріали, які визначають особливості підприємницької діяльності торговців Харкова (наприклад, заяви власників крамниць, анонімні повідомлення тощо) і дають характеристику повсякденним труднощам власників торговельних закладів міста. У дослідженні також використані матеріали періодики 1920-х років [7].

Нова економічна політика відкрила можливості для розвитку торгівлі, яка стала основним видом підприємництва для більшої частини представників бізнесу 1920-х років або тогочасних непманів. Торговля була і є однією із найбільш динамічних галузей господарства, завдяки чому власниками торговельних закладів і забезпечується отримання прибутку в короткий термін. У роки непу вона стала як індикатором, так і каталізатором змін, які відбувалися

в радянській економіці. У свою чергу торгівля завдячувала своєму відновленню переходу до нового економічного курсу. Протягом досліджуваного періоду було запроваджено продовольчий податок, введено господарський розрахунок, проведено грошову реформу, створено розгалужену ринкову інфраструктуру [8], яка включала ринки та базари, ярмарки, біржі тощо. Варто звернути увагу на те, що за таких умов спостерігалися нові тенденції, по-перше, в політиці влади щодо торгівлі, по-друге, безпосередньо в структурі самої торгівлі і, по-третє, в бізнесових практиках її ведення. Торговельне підприємство в роки непу пройшло у своєму розвитку кілька етапів, які пов'язуються з періодом його становлення, найбільшого розквіту, згортання і ліквідації. Здавалося б, що з-поміж всього радянського періоду вітчизняної історії саме роки нової економічної політики були найбільш сприятливими для розвитку підприємницької ініціативи, втім ділова активність торговців наштовхнулася на чималу кількість перешкод на своєму шляху, дослідження яких і є метою даної роботи. Серед усіх поширених в 1920-ті роки численних загроз бізнес-середовища у сфері торгівлі розглядаються такі: високі ставки оподаткування, практика стягнення обов'язкових державних позик, велика кількість різних адміністративних податків та штрафів, втручання органів влади в роботу торговельних закладів.

Підприємницька діяльність торговців хоча і була фактично легалізована рішеннями X з'їзду РКП(б) у березні 1921 р., все ж в перші дні нового курсу зустріла опір різних органів влади та частини партійних діячів, погляди яких не завжди співпадали з офіційним курсом. У таких несприятливих умовах зовнішнього середовища відкривали свої торговельні заклади й харківські торговці. 4–8 грудня 1921 р. відбувся Харківський губернський з'їзд Рад, під час якого у своїй промові Г. Петровський, голова ВУЦВК, зауважив: «Ви знаєте, чим викликана ця нова економічна політика, що вона не є постійною, що вона не має мучити нас. Вона являється тимчасовим заходом, який має підняти ті сили, які захотіли б чесно і вдячно працювати в нашому радянському суспільстві, і оскільки вони прагнуть заробити, ми комуністи маємо відповідно до цих умов не дати їм захлеснути нас» [5, ф. 203, оп. 1, спр. 393, арк. 12]. Як видно, наміри влади були спрямовані на забезпечення контролю за торговцями та промисловцями, діяльність яких стала можливою в умовах нового економічного курсу.

У грудні 1922 р. Народним комісаріатом фінансів РСФРР був надісланий таємний лист всім народним комісаріатам республік та губернським фінансовим відділам, відповідно до якого передбачалося створити «диференційовані ставки оподаткування промисловим податком дрібних торгівельних підприємств... таким чином, щоб для торгівців було не вигідно збільшення їхнього обігу» [5, ф. 203, оп. 4, спр. 8, арк. 11]. Така державна політика викликала занепокоєння і хвилювання серед приватників. Один із торгівців Благівіщенського ринку розмірковував так: «Якщо звернутися до загальної кількості товарів, які мають бути продані окремими секціями за півріччя, то буде отримана настільки неймовірна цифра, яка часом перебільшує кількість, яку взагалі весь Харків зі своїми ринками і центральною торгівельною частиною здатний продати» [14, ф. 423, оп. 1, спр. 165, арк. 41]. Очевидно, що зрівняльний податок був надто завищеним, оскільки він розраховувався на основі перебільшених показників обігу торгівця. В цілому, харківський приватний торговець сплачував зрівняльного та прибуткового податку в розмірі відповідно 16,4% та 5,1% від усіх витрат [5, ф. 203, оп. 1, спр. 1644, арк. 7 – 7 зв.]. Отже, засилля різних податків, яке супроводжувало приватного торговця, викликало збільшення підприємницьких ризиків, їхня діяльність ускладнювалася та унеможливилася, а ведення підприємницької діяльності в умовах такого ринкового середовища, існування нестабільного оподаткування та пов'язаних з цим незапланованих ризиків призводило до скорочення прибутків.

Ще одним із факторів, який впливав на розвиток підприємства, було існування системи адміністративних штрафів, які стягувалися за порушення правил торгівлі: антисанітарне утримання торгівельних місць, рання або пізня торгівля, нетаврування мір та терезів, продаж неякісних продуктів, торгівля у святковий день, безпатентна торгівля, торгівля в неналежному місці тощо [5, ф. 203, оп. 1, спр. 1248, арк. 1 – 142]. Протягом першої половини 1923 р. кількість підприємців-порушників зросла більш, ніж у тричі: у січні – 128, у лютому – 261, у березні – 270, у квітні – 187, у травні – 231, у червні – 259, у липні – 493 [5, ф. 203, оп. 1, спр. 1248, арк. 142]. Торговці притягалися до адміністративної відповідальності і сплачували штрафи у розмірі від 50 до 500 крб. Тобто, над підприємцями висів «дамоклів меч», за допомогою якого влада намагалася тримати їх під своїм контролем. Широке застосування таких заходів стало одним із факторів ризику, пов'язаного з незапланованими витратами. За таких обставин зовнішнє середовище фактично

стало джерелом поглинання значної частини прибутку від підприємницької діяльності власників торгівельних закладів.

У наступні роки попри велику інтенсивність розвитку торгівельної мережі саме зовнішні умови стимулювали її часткове згорання. Типовим явищем для початку 1920-х років були облави, які влаштовувалися фінансовими відділами спільно з органами міської міліції та за сприяння ДПУ. Метою таких заходів було виявлення безпатентних торговців, але, очевидно, що від таких «рішучих» дій органів влади зазнавали тиску й більшість законослухняних підприємців. Так, 4 січня 1923 р. Харківським губернським фінансовим відділом була організована облава на безпатентних м'ясоторговців та торговців худобою, в якій приймали участь 4 кінних та 4 піших співробітники органів міліції. У таємному листі до губміліції та ДПУ керівництво губфінвідділу передбачало, що діяльність облави буде тривати впродовж всього дня, у тому числі передбачався й можливий арешт худоби за рахунок сплати необхідних промислових патентів [5, ф. 823, оп. 4, спр. 6, арк. 1].

Лише протягом квітня 1923 р. кількість торгівельних підприємств, розташованих на території Благівіщенського ринку скоротилася на 20%. Торгівельний комітет ринку визначив такі причини цих тенденцій: 1) завеликі ставки орендної плати; 2) високі ставки зрівняльного та прибуткового податку; 3) обов'язкові витрати на промислову міліцію, охорону; 4) внески для ліквідації голоду; 5) високі ставки комунальних послуг для торговців, як нетрудових елементів [14, ф. 423, оп. 1, спр. 165, арк. 21 – 22].

Серед поширених ризиків, з якими змушені були мати справу не лише місцеві торговці, були сплата обов'язкових внесків та зборів на користь держави: придбання державних позик, збори для комісії допомоги дітям (рос. мовою – «Помдет»), передплата різних офіційних видань. 9 січня 1924 р. відбулося спільне засідання губернської комісії допомоги дітям та ринкових комітетів Харкова, під час якого було прийнято рішення зобов'язати ринкові комітети Благівіщенського та Рибного базарів надати список усіх торговців, створити комісію та організувати сплату зборів у загальному розмірі не менше 15 тис. крб. зол. щомісячно [5, ф. 203, оп. 1, спр. 1641, арк. 65]. У такий спосіб «добровільно-примусова» допомога для дітей перетворювалася на ще один різновид податку з приватних торговців та додатково збільшувала кількість їхніх ризиків.

Наприкінці 1924 р. стали явними зміни в державній торгівельній політиці – закінчився відпуск приватним торговцям найбільш дефі-

цитних товарів та було обмежено банківське кредитування. Місцеві органи влади, отримавши право встановлювати податки і збори, намагалися «дооподаткувати» приватного торговця. Наприклад, вже згадувана комісія допомоги дітям розробила спеціальний проект встановлення додаткового збору у свій фонд за пізню торгівлю з ресторанів, кафе та пивницях: з підприємств 3 розряду – 15 крб., 4 розряду – 30 крб., 5 розряду – 45 крб. [5, ф. 203, оп. 1, спр. 1761, арк. 116].

Звичною практикою для Харківського губерньського фінансового відділу були і різні стягнення з приватників під виглядом державної позики. Так, під час сплати патенту на право заняття особистим промислом кожен громадянин був зобов'язаний купити 3 облігації державної золотої позики. У свою чергу відсутність будь-яких юридично завірених документів щодо таких операцій з державними паперами створювала умови й для зловживань з боку працівників фінансового відділу. Відомі випадки, коли власникам таких облігацій не були надані відповідні документи та не були повідомлені номери, які б підтверджували законність їхньої приналежності [5, ф. 823, оп. 4, спр. 6, арк. 134].

4 вересня 1924 р. Харківський губерньський виконавчий комітет видав постанову, яка зобов'язувала всі державні установи, кооперативні товариства та приватні торговельні і промислові підприємства, за виключенням дрібних торговельних підприємств (I та II розрядів), передплачувати «Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України». Для контролю за реалізацією цього рішення було передбачено притягнення винних до 107 статті Кримінального кодексу, сплаті штрафу у розмірі 300 крб. або арешту до 3 місяців чи примусовим роботам [5, ф. 203, оп. 1, спр. 1588, арк. 217]. За таких обставин приватні торговці міста були поставлені владою перед необхідністю обов'язково передплачувати офіційні видання, що стало також ще одним фактором ризику в їхній підприємницькій діяльності, оскільки такі витрати ними не були передбачені.

Фактично ж, протиріччя нового економічного курсу полягало в тому, що в період розквіту нової економічної політики, для якого була характерна свобода підприємницької діяльності, підприємці змушені були стримувати дедалі потужніший тиск влади. Цілком очевидно, що існування практики таких відшкодувань та стягнень на користь держави негативно впливало на розвиток бізнесової активності торговців.

Несприятливі умови підприємницького середовища, до речі, визнавалися і самою владою, тому в перші роки непу можна було ще говорити про існування контролю за діяльністю фіскальних органів. Так, у квітні 1924 р. з губерньського фінансового відділу було звільнено з посади фінансового інспектора 19-го району Андіянова через те, що, крім стягнення з харківських торговців необхідних штрафів за безпатентну торгівлю, він запропонував їм вибрати патенти невідповідного для них розряду. За інформацією керівництва губфінвідділу він «виявляв упередженість у своїх діях стосовно гр. гр. Берлізова та Сукачова, яка відобразилася у нанесенні збитків народній скарбниці» [5, ф. 823, оп. 4, спр. 6, арк. 114]. Не викликає сумніву, що зловживання службовим становищем працівниками фіскальних органів і стягнення ними завищених норм податків не сприяли розвитку торговельної справи, а навпаки її гальмували і ставали перешкодою для ведення успішної підприємницької діяльності.

Типовим явищем для років непу було також і хабарництво податкових інспекторів, яке у свою чергу викликало незаплановані витрати для підприємця та позбавляло його впевненості у своїй фінансовій стабільності в подальшому. Проблема корупції набула по-справжньому загрозливих масштабів. Про це свідчить те, що боротьбою з нею займалася ціла система різних органів влади, у тому числі органи державної безпеки, внутрішніх справ (карний розшук, міліція тощо), державного контролю (Народний Комісаріат Робітничо-селянської Інспекції) та юстиції (Народний Комісаріат Юстиції, суди, трибунали тощо) [6, с. 15 – 16]. У зв'язку з цим варто навести приклад анонімного повідомлення, що надійшло в комісію боротьби з хабарництвом у лютому 1923 р. У ньому автор вказує «на зловживання на Благбазі [Благовіщенському базарі], які чинить гр. Зінов'єв, ..., нині податковий інспектор, який бере хабарі направо і наліво» [5, ф. 203, оп. 1, спр. 974, арк. 10]. Такий випадок свідчить про існування підприємницького ризику для власника торговельного закладу, який був залежним не лише від величини податкових ставок, але й від професійної компетентності та моральних якостей працівників фінансового відділу.

Несприятливою для розвитку торгівлі міста була і постанова від 13 вересня 1924 р., якою передбачалося стягнення з «нетрудових елементів» цільового податку з житлової площі, яку вони займали. Під поняттям «нетрудові елементи» малися на увазі платники прибутково-майнового податку та всі особи, які знаходилися

на їхньому утриманні. Так, власники торгівельних підприємств першого розряду Харкова відтоді мали сплачувати 50 коп. з кожного квадратного сажню* житлової площі щомісячно, другого – 1 крб. 50 коп., третього – 2 крб. 50 коп. і т. д [5, ф. 203, оп. 1, спр. 1588, арк. 234]. Навіть звичайний лоточник ринку, рід занять якого був приводом вважати його непманом, у вирішенні житлового питання був поставлений в особливо жорсткі умови, що змушувало його «сплачувати під загрозою виселення стільки, скільки накаже комендант» [14, ф. 423, оп. 1, спр. 165, арк. 21 – 22].

Нестабільність ринкового середовища для приватників була обумовлена також і тією обставиною, що свої торговельні площі вони брали в оренду. Навіть за умови стабільної і своєчасної сплати орендної плати власник магазину не міг бути абсолютно впевненим у тому, що і далі він матиме можливість займати конкретне приміщення. Тому вже з початку курсу на згортання приватної торгівлі випадки нібито «законного» виселення торговців із зайнятих ними крамниць стали непоодинокими. Особливо такі тенденції стали характерними для другої половини 1920-х років, коли в умовах швидкого розвитку кооперативної мережі постало питання пошуку для неї нових торговельних приміщень. Державні та кооперативні торговельні органи розглядали різні можливості відкриття кооперативних крамниць, шукали місця та пристосовані приміщення, де можна було б їх відкрити. Так, 24 червня 1927 р. у торговельно-кооперативній секції Харкова було заслухано «заяву тов. Дікмана про те, чи можна приміщення, які займає приватник Осіпов – на Павлівській площі – передати для такої ж торгівлі ХЦРК» [5, ф. 408, оп. 4, спр. 488, арк. 6]. Наступним етапом було проведення обстеження комісією магазину згаданого приватника. Два місяці по тому, 26 серпня, секція, заслухавши акт, ухвалила таке рішення: «З огляду на те, що кафе-кондитерська гр. Осіпова знаходиться в антисанітарних умовах, зачинити і передати ХЦРК» [5, ф. 408, оп. 4, спр. 488, арк. 18]. У такий спосіб органи влади проводили адміністративні дії, які, хоча й реалізовувалися в межах законодавства, насправді мали на меті закриття закладів торгівлі та згортання приватної мережі.

Не менш суттєвим для торговця 1920-х років була проблема витрат на ведення підприємницької діяльності. Торговці часто нарікали, що вони були занадто великими, що висвітлювалося і в радянській періодиці. У листопаді 1928 р. у виданні «Радянська торгівля»

* Сажень – міра довжина, яка діяла в СРСР до 1924 р., 1 сажень=2,1336 м.

Народних комісаріатів зовнішньої та внутрішньої торгівлі СРСР та РСФРР у статті під назвою «Питання торговельної практики» розглядалася проблема нерентабельності більшості ларьків. Автор публікації, визначаючи причини цього, вказував на високий рівень націнок та торговельних витрат, що робило ларькову торгівлю у більшості випадків нерентабельною, так як вона була пов'язана з високими витратами, які не відповідали розмірам обігів. За його підрахунками витрати на орендну плату становили 3 – 5%, на охорону, освітлення, амортизацію, страхування та інші витрати – 2,5% – 4% від обігу [7, с. 21]. В цілому ж, орендна плата за приміщення, яку сплачував торговець, становила сягала 11,6% від всіх його витрат, страхування капіталу – 5,9%, квартирну плату – 5,5%, охорону та прибирання – 1,6% тощо [5, ф. 203, оп. 1, спр. 1644, арк. 7 – 7 зв.]. Така значна кількість різних стягнень не лише збільшувала загальні витрати підприємця, а й не давала йому можливості вільно розпоряджатися прибутком та створювала для нього нестабільне економічне середовище.

Таким чином, використання здобутків економічної теорії дозволило розширити коло дослідницьких питань у вивченні торгівлі Харкова та допомогло виявити поширені підприємницькі ризики у торговельній сфері. Умови зовнішнього середовища, в яких реалізовував свою підприємницьку діяльність харківський торговець в роки непу, не були сприятливими. Це виявилось у непослідовності державної економічної політики щодо приватника та пов'язаних з нею заходах адміністративного та податкового тиску. Випадки переоподаткування, практика стягнення державних позик, велика кількість різних адміністративних штрафів, хабарництво співробітників державних фінансових установ негативним чином впливали на успішність підприємницької діяльності власників торговельних закладів. Тому, як наслідок, розглянуті загрози та ризики поглинали результати бізнесової активності підприємця, в подальшому стали чинником, який сприяв згортання приватної мережі торгівлі.

Примітки

1. *Волосник Ю. П.* Ліквідація приватного підприємництва в торгівлі України наприкінці 20-х рр. ХХ ст. – у 1932 р. / Ю. П. Волосник // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2005. – № 701: Історія. – Вип. 37. – С. 39 – 47.
2. *Волосник Ю. П.* Політика обмеження прав нової буржуазії в роки непу в Україні / Ю. П. Волосник // Вісник Харківського державного університету. – 1998. – № 413: Історія. – Вип. 30. – С. 153 – 161.
3. *Господарське право України: Навчальний посібник* / за заг. ред. проф. Н. О. Саніахметової. – Х., 2005. – 608 с.
4. *Демчик Е. В.* Предпринимательская деятельность нэпманов Сибири / Е. В. Демчик // Вопросы истории. – 1999. – № 7. – С. 28 – 40.
5. *Державний архів Харківської області.*
6. *Епихин А. Ю.* ВЧК-ОГПУ в борьбе с коррупцией в годы новой экономической политики (1921 – 1928) / А. Ю. Епихин, О. Б. Мозохин. – М., 2007. – 528 с.
7. *Ерошов И.* Вопросы торговой практики / И. Ерошов // Советская торговля. – 1928. – № 47. – С. 20 – 21.
8. *Лантух І. В.* Формування інфраструктури ринку в Україні в роки нової економічної політики (1921 – 1928 рр.) / І. В. Лантух. – Х., 2004. – 196 с.
9. *Маркетинговий менеджмент: навч. посіб. для студ. вищ. навч. заклад.* / за ред. М. І. Белявцева, В. Н. Воробйова; [Белявцев М. І., Воробйов В. М., Кузнецов В. Г. та ін.]. – К., 2006. – 407 с.
1. *Онацький М. Ю.* Приватне торгівельне і промислове підприємство у Харкові в період непу (1921 – 1928 рр.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / М. Ю. Онацький. – Х., 2013. – 17 с.
2. *Орлов И. Б.* «Ряженные капиталисты» на нэповском празднике жизни / И. Б. Орлов, С. А. Пахомов. – М., 2007. – 159 с.
3. *Сімченко М. О.* Стратегії розвитку підприємств в умовах нестабільного ринкового середовища / М. О. Сімченко, Г. А. Мошонько // Экономика Крыма. – 2011. – № 2(35). – С. 208 – 211.

4. *Сушко О. О.* Особливості становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні періоду непу (1921 – 1928): історико-теоретичний аспект / О. О. Сушко. – К., 2003. – 251 с.
5. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.*
6. *Шпотов Б. М.* Американский бизнес и Советский Союз в 1920-1930-е годы: Лабиринты экономического сотрудничества / Б. М. Шпотов. – М., 2013. – 320 с.
7. *Щербина І. В.* Ліквідація нової буржуазії України (1928 – 1932): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / І. В. Щербина. – Х., 2008. – 29 с.
8. *Ball M. Allan.* Russia's Last Capitalists: The Nephews, 1921 – 1929 / Allan M. Ball. – Berkeley, 1990. – 243 p.
9. *Chandler A. D.* The Visible Hand. The Managerial Revolution in American Business / A. D. Chandler. – Cambridge, 1977. – 608 p.
10. *Chandler A. D.* Comparative business history / A. D. Chandler // Enterprise and History: Essays in Honour of Charles Wilson. – New York, 1984. – 290 p.
11. *Chandler A. D.* Managerial Hierarchies / A. D. Chandler, Daems Herman. – New York, 1981. – 237 p.
12. *Friedman A. Walter.* Business History: Time for debate / Walter A. Friedman, Geoffrey Jones // Business History Review. – 2011. – Vol. 85. – Spring. – P. 1 – 8.
13. *Lamoreaux N. R.* Economic theory and business history / N. R. Lamoreaux, M. G. Raff, P. Temin // Oxford Handbook of Business History. – Oxford, 2007. – P. 37 – 66.
14. *Sullivan Mary.* Moving forward by looking backward: business history and management studies / Mary Sullivan, Margaret B. W. Graham // Journal of management studies. – 2010. – July. – P. 775 – 790.

Скубий, Ирина *Предпринимательские риски в сфере торговли в Харькове в годы нэпа. В статье рассматриваются предпринимательские риски в сфере торговли в Харькове в годы нэпа. Сделана попытка среди всех наиболее распространенных рисков исследовать сверхналогообложение, практику взыскания административных штрафов и другие проявления политики местных органов власти в области предпринимательства. Установлено, что существовавшие экономические условия негативным образом влияли на развитие рынка и торгового предпринимательства.*

Ключевые слова: *торговля, предпринимательство, риск, нэп, Харьков.*

Skubii, Irina *Business risks in the trade in Kharkiv under NEP. The article considers business risks in the trade in Kharkiv in the years of NEP. There has been made an attempt to investigate among all common risks big taxes, practice of administrative penalties and other activities of the local authorities' policy. It has been proved that such economic conditions negatively influenced on the development of the market and trading business.*

Keywords: *trade, entrepreneurship, risk, NEP, Kharkiv.*

УДК 94(571.1).08

Платоновы и Судовская: к истории коммерческого предприятия

Валерий Скубневский

В статье рассматривается история создания и деятельности одной из крупных компаний Западной Сибири второй половины XIX – начала XX в. Показаны основные направления коммерческой деятельности – винокурение и виноторговля, мукомольная промышленность и хлебная торговля, отмечается монопольное положение данной компании в винокурении в 60–80-х гг. XIX в. на территории Алтайского горного округа. Рассмотрена общественная деятельность отца и сына Платоновых (работа в Барнаульской городской думе) и благотворительность компаньонов – Платоновых и Судовской. Источниковую основу статьи составили опубликованные, в основном статистические, источники и документы трех архивов (Российского государственного исторического, Алтайского края и Томской области).

Ключевые слова: *предпринимательство, винокурение, мукомольное производство, торговля, городское самоуправление, благотворительность.*

В постсоветский период в российской историографии заметно возрос интерес к истории предпринимательства и особенно успешным его представителям. Одни представители данного социального слоя изучены полнее, особенно это относится к московской и петербургской буржуазии, другие, прежде всего представители провинциальной буржуазии, слабее. Исследование крупных провинциальных (по территориальному положению) предпринимателей и не только коммерческой, но и общественной деятельности, представляется актуальной исследовательской задачей. Объектом исследования данной статьи стали Платоновы и Судовская – крупные предприниматели Алтайского горного округа.

© Скубневский В., 2014